

ZEKÂ İLE İLGİLİ BAZI KURAMLAR

Zekâ tanımlarında çok farklı görüşlerin ortaya atılmasının sebebi insan davranışlarındaki farklılıkların ve karmaşıklıkların olması olarak düşünülebilir. İnsanları tanımak zordur ancak davranışlarıyla ilgili bir yoruma varacak bilgileri de kullanmak gerekmektedir. Bu gerçeğe zekâ kuramlarından elde edilen bilgilerin örgütün amaçlarına ulaşmasını sağlayacak en önemli etken olan bireylerin tanınmasında kullanılması bir yol olarak görülmektedir. Zekâ ile ilgili bazı kuramlar ise aşağıda verildiği gibidir.

1. Spearman Çift Faktör Kuramı

Yirminci yüzyılın başlarında yaşamış olan İngiliz psikolog Charles Spearman, zekânın genel bir yapı olduğu ve zihinsel enerjinin de her eylemin kaynağı olduğu görüşünü ileri sürmüştür. Spearman, bir alanda parlak olan bir kişinin diğer alanlarda da genel olarak parlak olduğunu kaydetmektedir.

Spearman, 1904 yılında ilk defa “g” (general ability/ genel yetenek) olarak adlandırdığı genel zekâdan bahsetmiştir. Spearman faktör analizi tekniğini ilk kullanan ve zekânın faktörlerini ilk ortaya atan kişidir. Cattle ve Galton gibi o da, insan zekâsının kaynağının biyolojik kökenli, tekli olduğu fikrini çekici bulmuştur. Spearman; doğrulanmamış ilişki katsayılarının, değişken gruplar arasındaki gerçek ilişki değerlerini düşük hesaplama yolunu ortaya koymuştur. Bu düşük hesaplanma şekli sınırlı değer aralıkları kullanılan testlerde oldukça fazladır. Bu düşük hesaplamayı düzeltecek istatistiksel bir formül geliştirmiştir. Bulduğu düzeltme prosedürünü Cattle’ın verilerine uyguladığında, zekâ testlerin ölçtüğü değişkenler arasında çok kuvvetli ilişkiler bulmuştur. Aynı ilişkiyi zekâ testleri ve zekâ testleri tarafından ölçüldüğü kabul edilen diğer değişkenlerde de bulduğu zaman; genişletilmiş formülle, değişkenlerin genel kaynağını tüm zekâ testleri arasında düzeltme yapmak için raporlamış ve buna Genel Faktör “g” demiştir. Spearman 1927’de yaptığı araştırmada, çeşitli test kombinasyonlarının büyük çoğunlukla aynı şeyi ölçtüğünü saptamıştır. Çünkü bütün testler arasında pozitif korelasyonlar bulunmuştur. Korelasyon dereceleri değişmiştir. Fakat Spearman bunu “g” nin farklı teslerdeki eşit olmayan katsayısına bağlamıştır.

Spearman, bireylerin sahip oldukları “g” ve “g” faktörleri yönünden farklılaştıklarını, bireylerin zekâsını ölçmenin “g” faktörünü ölçmek anlamına geldiğini öne sürmektedir. Yani, ona göre “g” faktörü zekâdır. Ancak bu görüşün hemen ardından zekânın “g” gibi tek bir faktör ile açıklanması yetersiz bulunarak antitezleri gelmiştir. Bu iddiaların başında Thorndike’in çoklu faktörler kuramı gelir. Spearman’ın iki faktörlü teorisi, ileri sürüldüğü andan itibaren Gardner, Sternberg ve daha pek çok bilim adamı tarafından eleştirilmektedir.

2. Thorndike Çok Faktör Kuramı

1874-1949 yılları arasında yaşayan ve modern eğitim psikolojisinin kurucusu olan Edward L. Thorndike, çalışmalarıyla zekânın gelişimine katkıda bulunmuştur.

Spearman'ın çalışmalarını ABD'de tekrarlayan Thorndike, duyumsal ayırma gücü ile öğretmen ve öğrencilerin zekâ değerlendirmeleri arasındaki ilişkilerinin sanıldığı kadar yüksek olmadığını görmüş ve bulgularını 1909 yılında yazdığı bir makaleyle yayınlamıştır. Daha sonraki çalışmalarında da Spearman'ın "g" faktörünü reddetmiştir. Thorndike (1909), zekânın "g" gibi tek bir faktörle ifade edilemeyeceğini, çeşitli zihinsel problemlerin çözümünde birden fazla farklı faktörlerin rol aldığını ileri sürmüş, "atomistik" bir yaklaşımla birden çok zihinsel faktör olabileceğini ifade etmiştir. Thorndike'a göre üç tür zekâ vardır:

Soyut ve Sözlü Zekâ: Sembol kullanarak düşünme yeteneğidir. Soyut zekâ gerçekte var olmayan ancak var olanlar arasındaki ilişkilerden zihnin soyutlama ve genelleme gücüyle elde ettiği sembollerle uğraşır. Örneğin; pi sayısı, türev, limit, sayılar tabiatta somut olarak yoktur. Matematik kavramlarını kullanmak, matematiksel ilişkileri kurmak soyut zekâ işidir. Romancı, şair, besteci soyut zekâsını kullanır.

Pratik (Mekanik) Zekâ: Araç-gereç ve makineleri yapıp kullanmada kendini gösterir. Çocukluk yıllarında kendini göstermeye başlayan bu zekâ, bozulan bir oyuncakçı tamir ederken, yap-boz türü oyuncaklarla uğraşırken yoğun biçimde kullanılır. Bu zekânın daha çok mühendislerde, tamircilerde, uzman işçilerde bulunması gerekir.

Toplumsal (Sosyal) Zekâ: Sosyal zekâ modeli, zekâyı bilişsel boyutları dışında değerlendiren ilk modeldir. Bu zekâ modelinde IQ'nun başlı başına bir bileşen olduğu ifade edilmiş olup, soyut ve mekanik zekâdan ayrı olduğu yönetebilme becerisi , insan ilişkilerinde bilgece davranma olarak tanımlanmıştır.

Zekâ kavramı üzerine yapılan araştırmalarda, duygusal bakımdan tekdüze bir akademik yaşam hayal eden bilimsel görüşler, psikoloji biliminin duyguların düşüncelerdeki önemini ortaya koymasıyla değişmeye başlamıştır. Thorndike ve Stenberg yaptığı çalışmalarda sosyal zekânın akademik başarılarından özgür ve hayatın pratik yanlarıyla mücadele edebilen önemli bir zekâ türü olduğunu ifade etmişlerdir.

3. Thurstone Grup Faktörleri Kuramı

1887-1955 yılları arasında yaşayan Louis Leon Thurstone (1938), Spearman'ın genel zekâ üzerinde durmasına itiraz etmiştir. Thurstone, zekânın belli sayıda birincil yeteneğe bölünebileceğini düşünmüştür. Bu yetenekleri bulmak için, birçok farklı madde içeren çok sayıda testin sonuçlarına faktör analizi uygulamıştır. Bir grup test maddesi, sözel anlayışı ölçmek üzere hazırlanırken diğer bir grup aritmetik hesaplamayı ölçerek farklı gruplar, farklı yetenekleri ölçmek üzere hazırlanmıştır.

Thurstone, tüm testlerin puanları arasındaki korelasyonları bulduktan sonra, bir temel faktörler kümesine ulaşmak için faktör analizi uygulamıştır. Bulunan faktörlerden her birini en iyi temsil eden test maddeleri, yeni testler oluşturmakta kullanılmıştır. Bu testler daha sonra başka bir denek grubuna verilerek puanlar arasındaki korelasyonlar tekrar analize tabi tutulmuştur. Bu tür çalışmayı birçok kez yaptıktan sonra Thurstone, yedi faktörü zekâ testlerinin ortaya koyduğu birincil yetenekler olarak tanımlamıştır. Bireyler arasındaki zihinsel farklılıkların bağımsız yedi faktörden kaynaklandığını öne süren Thurstone, zekânın değerlendirilmesinde grup faktörleri kuramını geliştirmiştir.

Thurstone'nun Grup Faktörleri Kuramı aşağıdaki gibidir;

Sözel Yetenek: Sözcükleri tanıma ve anlama yeteneğidir.

Sayısal Yetenek: Temel, basit, matematik işlemleri hızla ve doğru bir biçimde yapabilme yeteneğidir.

Muhakeme Yeteneği: Tamamlamayı gerektiren sözel ve sayısal testlerde uygun alanı bulma veya bir serideki kuralı bulma gibi test durumlarında ölçülmektedir.

Mekân İlişkileri: Bir cismin görünmeyen yönleri ile birlikte uzayda çeşitli durumlarını tasarlayabilme, hayal edebilme, göz önünde canlandırabilme, yer- mekân ilişkilerini algılayabilme gibi yetenekleri kapsar.

Bellek Faktörü: Anlamsız şeyleri, sayısal, sözel ve şekilsel sıraları ve materyalleri ayrıntıları ile hatırd tutabilme gibi faktörleri içine alır.

Mekanik Beceri: El becerilerini kapsar.

Thurstone'un teorisi; zekâyâ, çok boyutlu bakmış ve her boyutun bir zihinsel yeteneği temsil ettiğini söylemiştir. Bu zihinsel yetenekler, yan yana birbirlerinden bağımsız bir mozaik gibi dururlar. Belirtilen faktörlerin yorumu Gestalt psikolojisi kavramları kullanılarak yapılmıştır.

4. Sternberg Üçlü Saç Ayağı Kuramı

Zekâ ile ilgili araştırmalar yapan ve kuramlar ileri süren Robert J. Sternberg, spesifik ölçüm araçlarıyla ölçülen zihinsel yeteneklerin zekâ kavramını açıklamakta dar kaldığını ifade etmiştir. Bu tip zekâ çalışmalarının zekânın sadece tek bir yönünü açıklayabileceğini ve bu yönünde sadece okulda başarılı olan veya kitap okumada başarılı olan insanlarda görülebileceğini ileri sürmüştür. Tüm bunların ışığında Sternberg “Üçlü Saç Ayağı Kuramı”yla, insan zekâsının birbirleriyle karşılıklı etkileşim içinde olan üç boyut çerçevesinde açıklanabileceğini ileri sürmüştür.

Sternberg’in “Üçlü Saç Ayağı Kuramı” bileşenler yaklaşımına dayanmaktadır. Bileşenler yaklaşımı; Spearman, Thorndike ve Thurstone’un temsilcisi oldukları faktöryel yaklaşımının tamamlanması ve yorumlanmasına olanak sağlar. Bileşenler yaklaşımı, test puanları arasındaki korelasyonlarla tanımlanan faktörlerden sorumlu altta yatan bileşen süreçlerini anlamaya ve çözümlenmeye çabalamaktadır. Sternberg, bir zekâ testindeki belli bir işi seçer ve bunu bir dizi deneyde kullanır. Bu deneylerin sonuçları, Sternberg’in bu işte söz konusu bileşenleri çıkarmasına yardımcı olur. Performanstaki bireysel farklılıklar, bazı bileşenleri bir bireyde diğerine oranla daha etkili bir biçimde işlediğini varsayarak açıklar.

Sternberg’in Üçlü Saç Ayağı Kuramı’nın bileşenleri aşağıdaki gibidir:

Analitik Zekâ: Bireyin öğrenme sürecinde ve karşılaştırmalarda bulunabilmesinde analiz yapabilmesini içerir. Analitik zekâ yeteneklerini standartlaştırılmış zekâ testleriyle WISC-III, Stanford-Binet gibi ölçebilmek mümkündür. Bu testlerle yapılan ölçüm dolaylı bir yolla yapılan ölçümdür, eğitimde fırsat eşitliğine sahip olamayan kişiler için şüphe taşıyıcıdır.

Yaratıcı Zekâ: Yeni ve alışılmadık durumlarda yine alışılmadık bilgi ve beceriler yoluyla başarılı bir şekilde baş etme becerisini içerir. Aynı zamanda yaratma, icat etme, keşfetme, içgörü ve sezgiyi kapsar. Yaratıcı zekâ, hayal gücünün kullanıldığı hikâyeler yazma, sanatsal bir nesne ortaya koyma veya bir reklam hazırlama sürecinde de vardır. Analitik zekânın tersine yaratıcı zekânın değerlendirmesinde asla tek bir doğru cevap yoktur. Birçok cevabı olabilir veya açık uçlu kalabilir.

Pratik Zekâ: Bireyin fikirleri pratik uygulamalara dönüştürme ve başkalarını bunun yararlı olduğuna inandırma yeteneğidir. Bireyin içinde bulunduğu çevrede sahip olduğu yetenekleri başarılı olmak için kullanması, uygulamasıdır. Okul ortamında bir öğrencinin başarılı olmak için sahip olduğu yetenekleri sergilemesi örnek gösterilebilir. Pratik zekâyâ sahip bireyler ise sahip oldukları yeteneklerin farkında olan ve bunları doğru zamanda, doğru yerde kullanan kişilerdir. Eğitimci ve araştırmacıların hedefi, varolan potansiyellerine rağmen okul veya iş yerlerinde beklenen başarıyı gösteremeyen gençlerin becerilerinin ölçümlerini geliştirmek ve bu becerileri işe yarar şekilde kullanmalarının yollarını bulmak olmalıdır.